

nej populacji na torfowisku koło Karszna. Możliwe, że oba te stanowiska miały charakter krótkotrwały, podobnie jak pojaw na plaży w Świnoujściu w 1963 r. W związku z występowaniem kropidła Lachenala w zachodniej części Uznamu (Berg i in. 2004), jest możliwe jego ponowne pojawienie się w naszym kraju.

Tomasz S. Olszewski i Ryszard Markowski

***Bupleurum rotundifolium* L.** **Przewiercień okrąglistny**

Rodzina: *Apiaceae* (*Umbelliferae*) – selerowate (baldaszkowate)

Status

W Polsce gatunek zagrożony wyginięciem. W krajach ościennych: ginący w Niemczech, krytycznie zagrożony w Czechach, zagrożony na Słowacji.

Rozmieszczenie geograficzne

Naturalny zasięg gatunku obejmuje Europę Południową i południowo-zachodnią Azję. Jako archeofit występuje w znacznej części Europy, z wyjątkiem obszarów północnych i północno-wschodnich (Tutin 1968b; Meusel i in. 1978; Zajac 1979; Snogerup, Snogerup 2001). Został także zawleczony do Ameryki Północnej, gdzie rozprzestrzenił się w zachodniej części Stanów Zjednoczonych i Kanady.

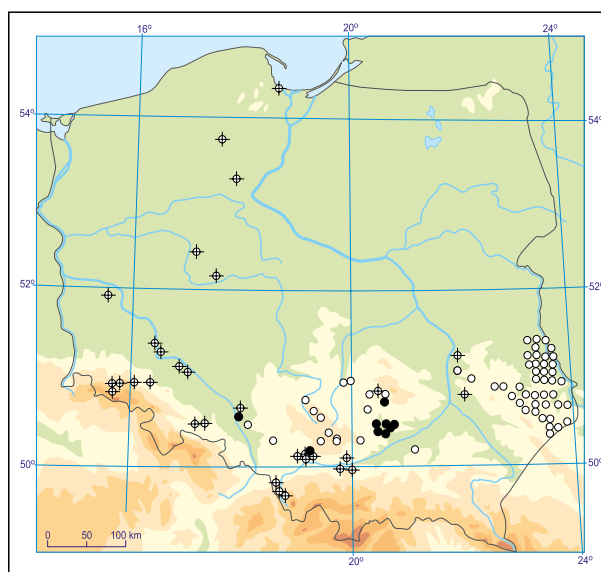
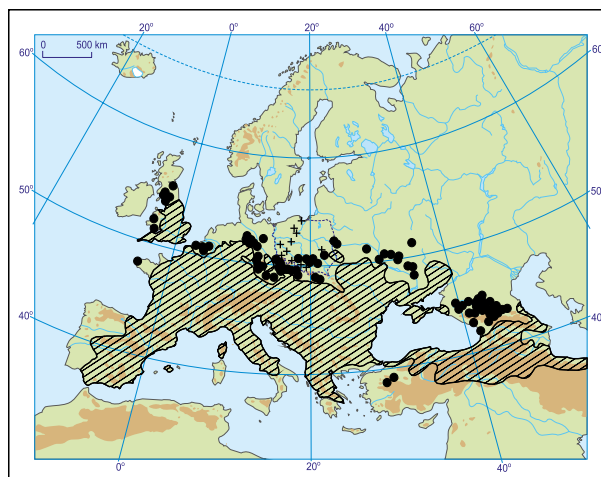
Występowanie w Polsce

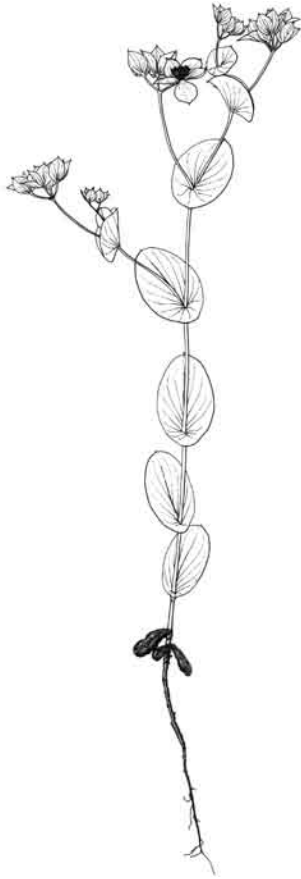
Stanowiska gatunku zlokalizowane są przede wszystkim w południowej części kraju. Najwięcej notowań pochodzi z Wyżyn: Małopolskiej, Lubelskiej i Wołyńskiej oraz Rostocza i Polesia, rzadszy był na Pobrzeżu Gdańskim i Pojezierzu Południowobałtyckim, w dolinie środkowej Odry, na przedpolu Sudetów i Wyżynie Śląsko-Krakowskiej (Zajac, Zajac 2001). Obecnie potwierdzone stanowiska, na których gatunek ma charakter archeofita, występują tylko w południowej Polsce. Najlepszy stan zachowania obserwuje się w niektórych okolicach Wyżyny Małopolskiej. Najwięcej stanowisk znajduje się w Niece Nidziańskiej na Garbie Pińczowskim (Pińczów, Skowronno, Pasturka, Bogucice) (Głazek i in. 1986–1987; Dostatny 2000 i mat. npbl. z lat 2007–2010; R. Piwowarczyk, mat. npbl. z lat 2009–2010; B. Węgrzynek, mat. npbl. z 2009 r.; Kruk, Szymańska 2011a) oraz na Wyżynie Kieleckiej na Pogórzu Szydłowskim (Głazek i in. 1986–1987; B. Węgrzynek, mat. npbl. z lat 2009–2010) i w obrębie Wzgórz Chęcińskich na Grząbach Bolmińskich w rezerwacie Milechowy. Ostatnio został odnaleziony na Wyżynie Przedborskiej w Paśmie

Summary

Oenanthe lachenalii is an extinct species in Poland. It was one of the rarest plants in our flora, being known from 3 locations. *O. lachenalii* was noted in Świnoujście, in the estuarine area of the Świna River and on the margins of the Szczecin Lagoon. Its decline was caused by habitat loss due to drainage; in Świnoujście, an additional cause of extinction was stabilization of the west bank of the Świna. The species was for the last time observed on the Szczecin Lagoon in 1975.

Przedborsko-Małopolskim w miejscowości Poręba koło Dobromierza (M. Kurzac, mat. npbl. z 2013 r.). Nieliczne stanowiska leżą na Wyżynie Miechowskiej (B. Węgrzynek, mat. npbl. z lat 2009–2010), skąd podawany był także wcześniej (Trzcńska-Tacik 1975; Bogdański 1996). Na Wyżynie Śląskiej jedyne istniejące stanowisko odkryto w 2011 r. w Dąbrowie Górniczej Podbuczynach (B. Węgrzynek, mat. npbl. z 2011 r.). W dolinie środkowej Odry w 2009 r. odnaleziono stanowisko w Opolu

Groszowicach (Nowak, Nowak 2009), gdzie wcześniej był obserwowany w latach 1966–1969 (Michalak 1972). Utrzymanie się tego stanowiska potwierdzono w latach 2010–2011 (S. Nowak, inf. ustna z 2011 r.). Większość stanowisk przewiercienia okrągłolistnego ma charakter historyczny. Występował na terenie Pasma Przedborsko-Małogoskiego w Starej Wsi oraz w Rączkach (Wnuk 1976, 1978; Mowszowicz 1978), nie udało się jednak go tam odnaleźć od lat 80. XX w. (Wnuk 1988; Warcholińska 2002; Kapeluszy, Haliniarz 2010; Bomanowska 2012). Podawany był też z Kielc (okazy KTC: lg. B. Maciejczak w 1988 r., lg. E. Bróż w 1995 r.), gdzie rósł na terenach obecnie zabudowanych. Od końca lat 90. XX w. nie potwierdzono także znanych wcześniej stanowisk na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej (Wnuk 1989a; Urbisz 2008). W XIX w. podany był z pól uprawnych z okolic Chojnic oraz Gdańska (Abromeit 1898–1940), stanowisk tych później nie potwierdzono (Schwarz 1967). Nie odnaleziono gatunku na żadnym z czterech dawniej znanych stanowisk z Wyżyny Śląskiej (Sendek 1989; Urbisz i in. 1998; Węgrzynek, Nowak 2010), zlokalizowanych w Mysłowicach, Lędzinach (Fiek 1881), Gliwicach (Schube 1903) i Błędowie (okaz w KTU, lg. F. Ludera w 1976 r.). W południowo-wschodniej Polsce gatunek występował głównie w okolicach Zamościa, Tomaszowa Lubelskiego, Hrubieszowa, Chełma i Tarnawatki (Demianowiczowa 1953; Fijałkowski 1958b, 1959c, 1960, 1963a, b, 1978; Fijałkowski, Adamczyk 1990). W północnej i zachodniej Polsce po-

jawy gatunku miały często charakter efemeryczny. Do takich zaliczył stanowiska w Wielkopolsce Szulczewski (1951). Przewiercień okrągłolistny rósł także na placach balastowych w porcie gdańskim (Schwarz 1967), nieodnaleziony podczas późniejszych badań (Misiewicz 1976). Także na Dolnym Śląsku przewiercień był rośliną zawleczoną. W pierwszej połowie XX w. występował na Nizinie Śląskiej w okolicach Wrocławia, Zakrzowa, Nysy i Głogówka (Schube 1903; Meyer 1933; Schalow 1934), a od końca XIX w. do lat 70. XX na terenie Garbu Kredowego Opolą (Schube 1903, 1904; Schalow 1931b; Michalak 1963, 1968, 1970, 1972, 1976a). Gatunek był podawany także ze Wzgórz Trzebnickich i z położonej w Kotlinie Jeleniogórskiej Jeleniej Góry (Schube 1903; Schalow 1934). Nieznany jest czas, kiedy stanowiska te zanikły. Obserwacja na Przedgórzu Sudeckim na terenach kolejowych Strzegomia (Fabiszewski 1965) jest ostatnim notowaniem gatunku z Dolnego Śląska (Szczęśniak 2011a). Na początku XX w. odnotowano go także na 7 stanowiskach na Pogórzu Śląskim: w okolicach Cieszyna i Lesznej Górnej (Schube 1903). Po raz ostatni na tym terenie obserwowany był w Cieszynie i Ustroniu w latach 60. ubiegłego stulecia (Pelc 1967).

Siedliska i fitocenozy

Przewiercień okrągłolistny jest rośliną ciepłolubną i kalcyfilną. Większość stanowisk zlokalizowana jest na próchnicznych rędzinach kredowych. Najczęściej rośnie w uprawach zbóż i na ugorach, często w sąsiedztwie muraw kserotermicznych. Jest gatunkiem charakterystycznym zespołu kalcyfilnych chwastów upraw zbożowych *Caucalido-Scandicetum* z klasy *Stellarietea mediae* (Matuszkiewicz 2001), zaliczonym do przewodnich dla tej aso-

Fot. 146. *Bupleurum rotundifolium* w rezerwacie Milechowy (2012)

cji (Wnuk 1989b). Podawany także z zastępujących go w płodozmianie zbiorowisk chwastów upraw okopowych, głównie *Lamio-Veronicetum politae*. Niekiedy pojawia się na siedliskach ruderalnych jako roślina zawleczona.

Morfologia i biologia

Roślina jednoroczna. Łodyga o wysokości 10–75 cm, w górnej części zwykle rozgałęziona. Liście niepodzielone, całobrzegie, obrastające łodygę, jajowate lub okrągławe, siedzące. Baldachy nieduże, z 2–10(20) promieniami, szypuły różnej długości. Baldaszki o szypułkach nierównej długości złożone z 10–12(20) kwiatów. Pokryw brak, pokrywy 3–6 listkowe, o listkach żółto- lub szarzielonych, jajowatych lub lancetowatych, dłuższych od szypulek. Płatki żółte. Owocem jest elipsoidalna lub wydłużona rozłupka o długości 2,5–3 mm. Okres kwitnienia trwa od maja lub czerwca do sierpnia.

Charakterystyka populacji

Liczebność poszczególnych populacji jest bardzo zmienna. W skład wielu z nich wchodziło tylko kilka lub kilkanaście osobników, np. w Podbuczynach. Populacja obejmująca kilkaset osobników obserwowana była w Bogucicach (Kruk, Szymańska 2011a) i w Opolu Groszowicach (S. Nowak, inf. ustna z 2011 r.). Najliczniej przewiercień okrągłolistny rośnie na Garbie Pińczowskim między Skowronnem a Pasturką i na Grząbach Bolmińskich w rezerwacie Milechowy. Występowało tam nawet po kilka tysięcy osobników, a w płatach wykształcających się tam zbiorowisk chwastów gatunek osiągał pokrycie ponad 50% (Piwowarczyk, mat. npl. z lat 2009–2010).

Zagrożenie i wskazania ochronne

W kraju nie zachowała się zdecydowana większość podawanych wcześniej stanowisk gatunku. Przewiercień

okrągłolistny jako chwast przywiązany do tradycyjnych sposobów uprawy zanika tam, gdzie wprowadza się nowoczesne metody agrotechniczne – stosowanie herbicydów, uprawę nowych, szybko rosnących odmian zbóż, efektywne oczyszczanie materiału siewnego z diaspor chwastów, zaorywanie pól bezpośrednio po żniwach; zagrożenie stanowi także odłogowanie pól i degradacja gleb rędzinowych (Dostatny 2007). Sposobem ochrony jest promowanie tradycyjnej, ekstensywnej gospodarki rolnej na terenach, gdzie gatunek jeszcze występuje. Przykładem takiego działania jest projekt „Niecka Nidziańska – modelowa ostoja agrobioróżnorodności”, którego celem jest m.in. monitoring i reintrodukcja rzadkich gatunków chwastów na pola rolników biorących udział w projekcie. Wskazana jest też uprawa rośliny *ex situ* w ogrodach botanicznych i zabezpieczenie materiału genetycznego w banku nasion.

Beata Węgrzynek

Summary

Bupleurum rotundifolium is an archeophyte and occurs mostly in southern Poland. Currently, the greatest number of locations is in the Nida Basin. In many regions of the country the species presence has not been confirmed for many years. The plant grows in cereal crops on soils that are rich in calcium carbonate, mostly on chalk rendzinas. It is a characteristic species of the association *Caucalido-Scandicetum*. The main threats to *B. rotundifolium* are new agrotechnical methods: the use of herbicides and quickly growing varieties of cereals and effective cleaning of seed material (removal of weed diaspores). To protect the species, it is necessary to practice traditional methods of cereal growing in selected farms. It is also recommended to cultivate the plant *ex situ* in botanical gardens and store its seeds in the gene bank.

Bupleurum tenuissimum L.

Przewiercień cienki

Rodzina: *Apiaceae* (*Umbelliferae*) – selerowate (baldaszkowate)

Status

W Polsce gatunek krytycznie zagrożony. W krajach ościennych: krytycznie zagrożony w Czechach, silnie zagrożony w Niemczech, zagrożony na Słowacji i na Ukrainie.

Uwagi taksonomiczne

Gatunek zróżnicowany na dwa podgatunki: typowy *Bupleurum tenuissimum* subsp. *tenuissimum* L., o krótkich

gałązkach drugiego rzędu i nierównych szypułach baldachu, którego zasięg niemal pokrywa się z zasięgiem całego gatunku; oraz *B. tenuissimum* subsp. *gracile* (Bieb.) H. Wolff, o długich gałązkach i szypułkach równej długości, występujący na południu Półwyspu Bałkańskiego i Ukrainy (Tutin 1968b). W Polsce rośnie tylko podgatunek typowy (Koczwara 1960).

Rozmieszczenie geograficzne

Przewiercień cienki należy do elementów geograficznych holarktycznego i śródziemnomorskiego (Zajac, Zajac 2009). Zasięg gatunku jest rozległy, lecz rozproszony; obejmuje południową, zachodnią i centralną Europę w strefie klimatu umiarkowanego suboceanicznego, oraz Kaukaz i zachodnią Azję, sięgając na północ po południowo-wschodnią część Półwyspu Skandynaw-